АРАЛЫК ОТЧЕТ
2025- жылдын 21- октябры – 12- ноябры

2025- жылдын 14- ноябры

I. КЫСКАЧА МАЗМУНУ

- 30- сентябрда президент Садыр Жапаров 25- сентябрда парламент өзүн-өзү тараткандан кийин бир палаталуу парламентке (*Жогорку Кеңешке*) мөөнөтүнөн мурда парламенттик шайлоо 30- ноябрда өтөөрүн жарыялаган. ДИАУБ ШБМдин бир нече маектеши алдыдагы Шайлоо, ошондой эле ага чейинки кеңири мыйзамдык жана институционалдык реформалар президенттик ыйгарым укуктарды консолидациялоодогу дагы бир кадам катары карашарын белгилешти.

- Шайлоо жөнүндө мыйзамдар 2025- жылы, ДИАУБдун ага чейинки сунуштарын эске албастан, шайлоо алкагынын көпчүлүк аспектилерин түп-тамырынан бери өзгөрткөн кеңири түзөтүүлөргө дуушар болду. Түзөтүүлөр гендердик квотаны жана шайлоо аймактарынын чектерин аныктоонун жаңы тутумун камтыган жаңы шайлоо системасын киргизүү менен талапкерлердин шайлоого катышуу мүмкүнчүлүктөрүн чектеди жана талапкерлерди каттоо үчүн кайтарымсыз жыйымдарды киргизди, ошондой эле үгүт өнөктүгүн каржылоо жана үгүт иштерин жүргүзүү жоболорун өзгөрттү. ДИАУБ ШБМдин айрым маектештери бул мыйзам чыгаруу процессинин инклюзивдүүлүгүнө жана ачыктыгынан шектеништи.

- Токсон депутаттан турган парламент 30 үч мандаттуу шайлоо аймагы боюнча жаңыдан киргизилген мажоритардык бирдиктүү өткөрүп берилбөөчү добуш берүү системасы (SNTV) боюнча шайланат. Жаңы эрежелер боюнча ар бир аймакта жеңген талапкерлердин бири азыраак көрсөтүлгөн жыныстан болушу керек, ошол эле учурда азчылыктар жана майыптар үчүн квоталар жоюлган. Жаңыдан белгиленген шайлоо аймактарындагы шайлоочулардын саны бир топ айырмаланат. ДИАУБдун сунуштарына карабастан, шайлоо аймактарын түзүүдө улуту боюнча демографиялык маалыматтар эске алынган эмес.

- Шайлоону Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссия (БШК), 30 аймактык шайлоо комиссиялары (АШК) жана 2500дөй участкалык шайлоо комиссиялары (УШК) өткөрөт, УШКлардын 100ү чет өлкөлөрдө жайгашат. БШК бүгүнкү күнгө карата мөөнөтүнөн мурда шайлоо өткөрүү үчүн тездетилген тартипте техникалык даярдыктарды көрдү. Отчеттук мезгилде БШК түз эфирде, эл аралык байкоочулар жана талапкерлер үчүн ачык болгон, сессияларды ырааттуу өткөрдү жана көпчүлүк чечимдерин жарыялады. Шайлоо органдарынын кызматкерлерин окутуу жана шайлоочулар үчүн маалыматтык кампаниялар улануудa. Мыйзам ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын катышуусун кеңейтүү боюнча чаралардын тизмесин, анын ичинде жеткиликтүүлүк стандарттарын жана куралдарын, мобилдик жана көмөктөшүлгөн добуш берүүнүн жоболорун жана жеткиликтүү шайлоо участкаларынын картасын иштеп чыгууну камтыйт.

- Шайлоо добуш берүүнүн көпчүлүк процедураларын бириктирген жана алдын ала жыйынтыктардын электрондук таблицасын түзүүгө мүмкүндүк берген жаңы добуш берүү жабдууларын колдонуу менен өткөрүлөт; бирок кол менен эсептөөнүн натыйжалары гана юридикалык жактан жарактуу болот. Шайлоочулар жалпы бул шайлоодо биринчи жолу ишке ашырылуучу аралыктан добуш берүү аркылуу өз шайлоо аймагынан тышкаркы каалаган шайлоо участогунда добуш берүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болушат. ДИАУБ ШБМдин

көпчүлүк маектештери аралыктан добуш берүүнүн техникалык аспектилери сыноодон ийгиликтүү өткөндүгүн белгилешсе, айрымдары добуш берүү үчүн жабдууларды сатып алуу процессинде ачык-айкындуулуктун жоктугу жана шайлоо күнү аралыктан добуш берүүнүн жол-жоболорунун комплекстүү жөнгө салынбагандыгы ачыктыкты чектейт деп тынчсызданууcун билдиришти.

- 18 жашка толгон жарандар, жасалган кылмышынын оордугуна карабастан эркинен ажыратуу жазасын өтөп жаткандардан жана, эл аралык стандарттарга каршы келип, сот тарабынан аракетке жөндөмсүз деп табылгандардан тышкары, шайлоого укуктуу. Шайлоочуларды каттоо пассивдүү, туруктуу жашаган жерине негизделген жана ал милдеттүү биометрикалык каттоону талап кылат. Шайлоочулардын тизмелери «Кызмат» Мамлекеттик каттоо агенттиги тарабынан жүргүзүлүүчү Калктын бирдиктүү мамлекеттик реестринин негизинде түзүлөт. Алдын ала тизмелер коомдук текшерүү үчүн онлайн режиминде жана УШКнын имараттарында жеткиликтүү болгон жана шайлоочулар оңдоолорду талап кыла алышкан. 10- ноябрга карата 4 миллион 297 миң 40 шайлоочу катталган.

- Талапкер болуп 25 жаштан өткөн, жогорку билими бар, шайлоого чейин 5 жылдан кем эмес өлкөдө туруктуу жашаган, соттолбогон же айрым жазык жоопкерчилигинен ажыратылган шайлоо укугуна ээ жарандар чыга алышат. Соңку мыйзамдык түзөтүүлөр, ДИАУБдун кеңири укуктарды берүү боюнча мурдагы сунуштарына карама-каршы чыгып, шайлоого катышуу укугуна чектөөлөрдү дагы кеңейтти. Талапкерлер 30- октябрга чейин катталган саясий партиялар тарабынан же өз алдынча көрсөтүлүшү мүмкүн. 8- ноябрга карата 467 талапкер, анын ичинде 191 аял (41 пайыз) жана 13 азчылыктын өкүлү (3 пайыз) катталган, алардын 458и өзүн-өзү көрсөткөндөр, калганы бир саясий партиядан. Көрсөтүлгөн 57 талапкерди каттоодон баш тартылды. ДИАУБ ШБМ маектештеринин көпчүлүгү жаңы кайтарылгыс каттоо жыйымдарын шайлоого катышууга тоскоолдук деп эсептешти.

- Шайлоо өнөктүгү 10- ноябрда башталып, 29- ноябрга чейин уланат. Эрте үгүт иштерин жүргүзүүгө жол берилбейт жана БШК эрте үгүт иштеринин көп сандаган учурларына, негизинен интернет аркылуу, байланышкан арыздарды карап чыкты. Шайлоо мыйзамы кызматтык жана административдик ресурсту кыянаттык менен пайдаланууга, добуш сатып алууга, жалган маалымат таратууга жана мамлекеттик маалымат каражаттарында үгүт иштерин жүргүзүүдө атаандаштарды сындаганга тыюу салат. Шайлоо өнөктүгүнүн талаптарынын сакталышын камсыз кылуу үчүн жоопкерчиликти шайлоо администрациясы алат. ДИАУБ ШБМ маектештери шайлоо өнөктүгү негизинен жергиликтүү маселелерге арналат деп күтүшөт. Талапкерлер үгүт иштеринин ар кандай ыкмаларын, анын ичинде имараттын ичинде чогулуштарды, үймө-үй кыдырууну, социалдык тармактарда үгүт иштерин жүргүзүүнү пландаштырууда.

- Шайлоо алдындагы үгүт иштери талапкерлердин өздүк каражаттарынын, саясий партиялардын каражаттарынын жана жарандардын жана юридикалык жактардын ыктыярдуу акчалай кайрымдуулук каражаттарынын эсебинен, конкреттүү өлчөмдөрдүн жана булактардын чегинде, каржыланышы мүмкүн. Талапкерлер, саясий партиялар кайрымдуулуктар жана чыгашалар боюнча аралык жана жыйынтыктоочу отчетторду беришет. БШК шайлоо өнөктүгүн каржылоону көзөмөлдөйт, мыйзам бузуулар боюнча иш алып барат, отчетторду текшерет жана аудиттин жыйынтыгын кошпогондо, эң актуалдуу маалыматты онлайн жарыялайт. Банктар кайрымдуулуктардын жана лимиттердин мыйзамдуулугун текшерип, БШКга такай маалымат берип турууга милдеттүү.

- ЖМКлардын абалы 2021- жылдан бери бир топ өзгөрдү жана айрым көп түрдүүлүк сакталганына карабастан, ал тездик менен тарып баратат. 2025- жылы кабыл алынган ЖМКлар жөнүндөгү жаңы мыйзам онлайн медиага каттоо талаптарын койду, чет элдик

менчикке 35 пайыздык чектөө киргизди жана эркин журналисттик ишмердүүлүккө тыюу салды. Мамлекеттик же мамлекет тарабынан каржыланган ЖМКлар талапкерлерге акысыз эфир убактысын же жарнактык орун бериши керек, мында башка талапкерлерди сындаганга тыюу салынган. Талапкерлер шайлоо алдындагы жарнактарды бирдей шарттарда сатып ала алышат. Шайлоо комиссиялары 8- ноябрда талапкерлерге обо убактысын бөлүштүрүп, жеке баяндамаларга 5 мүнөттөн жана дебаттарга катышууга 25 мүнөттөн бөлүшкөн. ДИАУБ ШБМдин маектештери соңку кездери журналисттерди куугунтуктоолордун көбөйүшү жана маалымат каражаттарынын жабылышы кеңири жайылган өзүн-өзү цензуралоого алып келди деген кооптонуусун айтышты.

- Шайлоо комиссияларынын аракеттери, аракетсиздиги жана чечимдери боюнча арыздар иерархиялык кароого жана сот тартибинде даттанууга жатат. БШКнын онлайн реестрине ылайык, 49 факты катталган, алардын көбү үгүт учурундагы мыйзам бузуулар, анын ичинде социалдык түйүндөр аркылуу, ошондой эле административдик ресурсту жана кызматтык абалынан кыянаттык менен пайдалануу, жалаа жабуу боюнча арыздар. БШКнын отурумунда даттануулар каралбайт жана жазалоого алып келбеген иштер боюнча маалымат чектелет. Бишкектин административдик соту бир арызды кабыл алынгыс деп таап, бешөөнү маңызы боюнча четке какты.

- Мыйзам жарандарга, талапкерлерге жана эл аралык байкоочуларга шайлоого байкоо жүргүзүүгө уруксат берет. Көптөгөн ДИАУБ ШБМ маектештери каржылоонун чектелүүсүнөн жана акыркы мыйзамдык өзгөртүүлөргө ылайык жергиликтүү байкоочуларын чет өлкөлүк өкүлдөрдүн функцияларын аткаруучу катары каттоону талап кылынышынын мүмкүндүгү жарандык байкоо жүргүзүүнү татаалдатат”деген тынчсызданuусун билдиришкен. Бүгүнкү күндө БШК 297 эл аралык байкоочуну аккредитациялады, ал эми жарандык байкоочулардан бирөө да жок.

II. КИРИШ СӨЗ

29- сентябрдан 3- октябрга чейин өткөрүлгөн зарылчылыкты баалоо миссиясынын сунушунун негизинде ЕККУнун Демократиялык институттар жана адам укуктары боюнча бюросу (ДИАУБ) 30- ноябрдагы мөөнөтүнөн мурда өтүүчү парламенттик шайлоого байкоо жүргүзүү үчүн, Кыргыз Республикасынын бийлигинин чакыруусунан кийин, 21- октябрда шайлоого байкоо жүргүзүү миссиясын (ШБМ) түздү.[1] Тамас Месзерикс башында турган ДИАУБ ШБМ Бишкекте жайгашкан 13 адамдан турган негизги топтон жана 29- октябрда өлкө боюнча жайгаштырылган 30 узак мөөнөттүү байкоочулардан турат. Миссиянын мүчөлөрү ЕККУга мүчө 26 мамлекеттен келишкен жана алардын 49 пайызын аялдар түзөт. ДИАУБ мүчө мамлекеттерден шайлоо күнүнүн жүрүшүнө байкоо жүргүзүү үчүн 300 кыска мөөнөттүү байкоочуларды жөнөтүүнү суранды.

III. ТҮЗҮЛГӨН АБАЛ ЖАНА ЖАНА САЯСИЙ КОНТЕКСТ

30- сентябрда президент Садыр Жапаров, 25- сентябрда парламент өзүн- өзү тараткандан кийин, мөөнөтүнөн мурда парламенттик шайлоо 30- ноябрда өтөөрүн жарыялаган.[2] Парламенттин өзүн-өзү таратуу демилгесин бийликтер жаңы шайлоо системасынын алкагында кезектеги парламенттик жана президенттик шайлоолорду удаа өнөктүктөрүүнүн административдик жана социалдык жүгүн азайтуу аракети катары сыпаттады.[3] ДИАУБ ШБМдин бир нече маектеши

---

1. ДИАУБдун Кыргыз Республикасында шайлоого байкоо жүргүзүү боюнча мурунку отчетторун караңыз.
2. Парламентти өзүн-өзү таратуу сунушун 32 депутат демилгелеп, ал 84 добуш менен кабыл алынды. Конституцияга жана *« Жогорку Кеңештин* Регламенти жөнүндө » мыйзамга ылайык, мындай сунуш бардык депутаттардын (90) үчтөн биринин (30) добушу менен демилгелениши мүмкүн жана жалпы депутаттардын үчтөн экисинен (60) кем эмесинин колдоосун талап кылат. Президенттин жарлыгы менен шайлоо 30-ноябрга белгиленип, БШКга аралыктан добуш берүү мүмкүндүгүн түзүү милдеттендирилген.
3. Президент менен парламент төрагасынын билдирүүлөрүн караңыз.

алдыдагы Шайлоо президенттик ыйгарым укуктарды консолидациялоодогу дагы бир кадам катары каралып, 2025- жылдагы шайлоо реформасынын алкагында пландаштырылганын белгилешти.[4]

Кызматы бүтүп жаткан парламент 2021- жылдын ноябрында, 2020- жылдын октябрындагы шайлоо жокко чыгарылгандан кийин, ири масштабдуу жана зордук-зомбулук менен коштолгон коомдук нааразылык акцияларына жооп катары шайланган.[5] Кызматы бүтүп жаткан парламенттеги 90 депутаттын 20сы жана 23 министрдин бири – аялдар, ал эми Президенттин ыйгарым укуктуу өкүлдөрүнүн жетөө тең эркектер.

2021- жылдагы референдумдан кийинки мезгилдеги президенттик башкаруу системасын кайра киргизүү ыйгарым укуктардын тең салмактуулугунун өзгөрүшү менен мүнөздөлгөн. Борбордук башкаруу модели мамлекеттик институттарды реструктуризациялоо жана алардын функцияларын кайра бөлүштүрүү, анын ичинде сот системасын, коррупцияга каршы чараларды жана мамлекеттик коопсуздук органдарынын ыйгарым укуктарын күчөтүү аркылуу, ишке ашырылды, бул президентке саясий турмушта үстөмдүк кылуучу ролду берди.[6] Мунун натыйжасында, саясий ландшафт майдалануу жана саясий партиялардын таасиринин байкаларлык алсыроосу менен чоң кайра конфигурациялоого дуушар болду. Президент тарабынан сунушталган 2025- жылга чейинки реформанын жаңы күн тартибинде мамлекеттүүлүктү бекемдөөгө[7] багытталган мындан аркы башкаруудагы жана экономикалык терең реформалар аркылуу “Жаңы Кыргызстанды” курууга багытталган.

Жарандык коом жана ЖМКларга таасирин тийгизген акыркы мыйзамдык өзгөртүүлөр, активисттер менен журналисттерди соттук куугунтуктоо менен бирге,[8] алардын өз алдынча иштөө мүмкүнчүлүгүн андан ары чектегени үчүн эл аралык укук коргоо институттары жана уюмдарынын сынына кабылды.[9]

---

4 2024- жылдын августунда Президент Жапаров “Бийлик вертикали күчтүү жана катаал болушу керек” деп белгилеп, парламентке “маанилүү чечимдерибизди, ири долбоорлорду, реформаларды, мыйзам чыгаруу демилгелерибизди кечиктирбестен жана куру сөзү жок […] колдоп жаткандыгы үчүн” ыраазычылык билдирди.

5 *«Ата-Журт* Кыргызстан» 17,32 пайыз (15 мандат); *Ишеним* – 13,61 пайыз (12 мандат); *Ынтымак* – 11 пайыз (9 мандат); Альянс – 8,35 пайыз (7 мандат); *“Бүтүн* Кыргызстан” – 7,04 пайыз (6 мандат); *Ыйман Нуру* – 6,17 пайыз (5 мандат). Парламенттин 36 депутаты саясий партиялар тарабынан көрсөтүлгөн жок (булагы - БШК).

6 Жапаров 2021-жылдын январь айында президенттик мандатты күчөткөн референдум менен бир убакта өткөн президенттик шайлоодо шайланган. 2021-жылдын апрелинде референдумдун жыйынтыгында кабыл алынган Конституция президенттик башкаруу системасын институтташтырды.

7 Президент Жапаровдун 2025-жылдын 2-сентябрындагы кайрылуусун караңыз. Президенттин Кыргызстанды 2030-жылга чейин өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы жөнүндө жарлыгы 2025-жылдын июнь айында жарыяланган.

8 Адам укуктары боюнча Жогорку комиссардын Кыргызстандагы сөз эркиндигинин абалы боюнча билдирүүлөрүн караңыз, анда жарандык коом жана көз карандысыз маалымат каражаттары үчүн мейкиндиктин тарышы, коркуу жана өзүн өзү цензуралоонун күчөшү тууралуу кооптонуулар айтылган. Ошондой эле Хьюман Райтс Вотч, Международного партнерства по правам человека, Хьюман Райтс Дефендер жана Амнести Интернэшнал уюмдарынын отчетторун караңыз.

9 "Коммерциялык эмес уюмдар жөнүндө" мыйзамга 2024-жылы киргизилген өзгөртүүлөр чет өлкөлүк каржылоосу бар жергиликтүү коммерциялык эмес уюмдарды "чет өлкөлүк өкүлдүн функцияларын аткаруучу" категориясына бөлгөн, бул кеңейтилген каттоо талаптарын, отчеттуулукту, мамлекеттик көзөмөлдү талап кылат. ДИАУБ директору жана ЕККУнун басма сөз эркиндиги боюнча өкүлү улуттук бийликти “чет элдик өкүлчүлүк” мыйзамын жокко чыгарууга чакырды , анткени анын “жарандык коомго басымдуу терс таасири” күтүлүүдө. Мыйзамдын мурунку долбоору боюнча ДИАУБдун 2022 жылдагы Шашылыш Убактылуу корутундусун караңыз. БУУнун Адам укуктары боюнча Жогорку комиссары “чет элдик өкүлчүлүк мыйзамы” жарандык коомдун ишине коркунуч туудурат жана “сөз эркиндигине, бирикмелерге, тынч чогулуштарга жана коомдук иштерге катышууга болгон негизги укуктарды” кеңири бузат деп билдирди. Анын пикири боюнча “Коммерциялык эмес уюмдар жөнүндө” мыйзам боюнча Европа Кеңешинин Укук аркылуу демократия үчүн Европалык комиссиясы (Венеция комиссиясы) мыйзам “уюмга биригүү эркиндигине жана басмырланбоо принцибине шайкеш келбейт” деп баса белгиледи.

IV. УКУКТУК НЕГИЗ ЖАНА ШАЙЛОО СИСТЕМАСЫ

Парламенттик шайлоонун укуктук негизин 2021- жылы кабыл алынган Конституция, 2011- жылдагы “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө” конституциялык мыйзам (Шайлоо жөнүндө мыйзам, акыркы жолу 2025- жылдын октябрында өзгөртүлгөн), “Шайлоо жана референдумдарды өткөрүү боюнча Борбордук комиссиясы жөнүндө” 2021- жылдагы конституциялык мыйзам (акыркы жолу 2025- жылдын июлунда өзгөртүлгөн), 2011- жылдагы Шайлоо комиссиялары жөнүндө мыйзам (акыркы өзгөртүүлөр 2021- жылы киргизилген) жана БШКнын толукталган токтомдору[10] түзөт. Кыргыз Республикасы демократиялык шайлоолорду өткөрүү боюнча негизги эл аралык жана аймактык документтердин кол коюучусу болуп саналат.[11]

Шайлоо мыйзамына 2025- жылы жети жолу, эң акыркысы 2025- жылдын октябрында, өзгөртүүлөр киргизилген. ДИАУБдун мурдагы негизги рекомендацияларына көңүл бурбастан, шайлоо системасынын көпчүлүк аспектилерин түп-тамырынан бери өзгөртүлгөн.[12] Түзөтүүлөр гендердик өкүлчүлүктүн жаңы квотасын жана шайлоо аймактарынын чектерин аныктоону камтыган жаңы шайлоо системасын киргизүү менен талапкерлердин мүмкүнчүлүктөрүн андан ары чектеди, талапкерлерди каттоо үчүн кайтарымсыз жыйымдарды киргизди, үгүт өнөктүгүн каржылоо жана өткөрүү жоболорун өзгөртүп, БШКнын айрым чечимдерин соттук көзөмөлдөн бошотту. ДИАУБ ШБМдин айрым маектештери шайлоо системасынын негизги элементтерине шайлоого аз калганда киргизилген өзгөртүүлөр мыйзамдын туруктуулугуна шек келтирет жана шайлоочулардын маалыматка негизделип тандоо мүмкүнчүлүгүн чектейт деп белгилешти. ДИАУБ 2025 жылдагы Шайлоо мыйзамына түзөтүүлөрдүн долбоору боюнча укуктук корутундусу түзөтүүлөрдүн кыска мөөнөттө кабыл алынганы коомчулук менен маңыздуу консультацияларын өткөрүү мүмкүнчүлүктөрүн чектегенин жана мыйзам чыгаруу процессинин инклюзивдүүлүгү тууралуу тынчсыздануну жаратканын белгиледи.[13]

Токсон депутаттан турган парламент 30 үч мандаттуу шайлоо аймагы боюнча жаңыдан киргизилген мажоритардык бирдиктүү өткөрүп берилбөөчү добуш берүү системасы (SNTV)

---

10 Шайлоого байланыштуу башка жоболор 1999-жылы кабыл алынган “Саясий партиялар жөнүндө” мыйзамда (акыркы өзгөртүүлөр 2025-ж.), 2012-жылы кабыл алынган “Ассамблеялар жөнүндө” мыйзамда, 2021-жылы кабыл алынган Кылмыш-жаза кодексинде (акыркы өзгөртүүлөр 2025-жылы киргизилген) жана 2021-жылдагы Административдик жоопкерчилик жөнүндө кодексте (акыркы өзгөртүүлөр 2025-ж.) камтылган.

11 Аларга 1966-жылкы Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт (ICCPR), расалык дискриминациянын бардык түрлөрүн жок кылуу жөнүндө 1975-жылкы Конвенция (ICERD), 1979 -жылкы Аялдарга карата дискриминациянын бардык түрлөрүн жоюу жөнүндө Конвенция (CEDAW) жана анын Конвенциясы кирет. Мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар (CRPD), 2003-жылдагы Коррупцияга каршы БУУнун Конвенциясы (UNCAC) жана Демократиялык шайлоолордун, шайлоо укуктарынын жана эркиндиктеринин стандарттары жөнүндө КМШнын 2002-жылдагы Конвенциясы .

12 2025- жылдын 19-февралындагы № 39 , 2025- жылдын 7-апрелиндеги № 73 , 2025- жылдын 28-апрелиндеги № 82, 2025-жылдын 9-июнундагы № 113, 2025-жылдын 28-июлундагы № 161, 2019-жылдын 28 -июлундагы № 161, 2025-жылдын 7-апрелиндеги № 73 жана № 73 Конституциялык мыйзамдарына ылайык 2025-жылга өзгөртүүлөр киргизилген 2025-жылдын 16-октябрындагы 220 . “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын *Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө” конституциялык Мыйзамга өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу” конституциялык Мыйзамдын долбоору боюнча* ДИАУБнын укуктук корутундусунун 19 жана 66-пункттарын караңыз.

13 “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын *Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө” конституциялык Мыйзамга өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу” конституциялык Мыйзамдын долбоору боюнча* ДИАУБнын укуктук корутундусунун 21-пунктун жана 19-25-пункттарын караңыз. 1990-жылдагы ЕККУнун Копенгаген Документинин 5.8-пунктунда “алардын колдонулушунун шарты болгон коомдук процедуранын аягында кабыл алынган мыйзамдар […]” деп айтылат. Караңыз: ДИАУБ 2024-ж. Жакшыраак мыйзамдар үчүн Демократиялык мыйзам чыгаруу боюнча колдонмолору, параграф 23; 2016-жылдагы Венеция комиссиясынын Мыйзам үстөмдүгүн текшерүү тизмесинин 60-пункту .

боюнча беш жылдык мөөнөткө шайланат.[14] Шайлоочулар бир гана талапкерге же баарына каршы добуш бере алышат. Ар бир аймактан эң көп добуш алган үч талапкер шайланат, алардын бири аз көрсөтүлгөн жыныстагы талапкер болушу керек. Аз көрсөтүлгөн жыныстагы талапкерлер үчүн сакталган отуз депутаттык мандат жалпысынан "аялдар квотасы" катары кабыл алынат.[15] ДИАУБ ШБМ маектештери аялдардын саясий катышуусун күчөтүү аракетин кубатташса, кээ бирлери гендердик квотанын азыркы көрүнүшү аял парламентарийлердин легитимдүүлүгүнө шек келтириши мүмкүн деп кооптонорун билдиришти. Маектештер ДИАУБ ШБМ менен бөлүшкөн жаңы шайлоо системасына байланыштуу башка кооптонуулар өзүнө SNTV системасынын саясий партияларды алсыратышынын, локализацияланган патронат тармактарына алып келишишинин жана ырааттуу улуттук саясий күн тартибинин өнүгүшүнө доо кетиришинин мүмкүндүгүн камтыйт.

Шайлоо мыйзамында шайлоо аймактарынын чектештиги, административдик чек аралардын жакшы сакталышы, шайлоочулардын болжолдуу бирдей санына ээ болушу каралат, муну менен бирге шайлоочулардын саны республикалык орточо көрсөткүчтөн 20 пайызга чейин гана айырмаланышы керек.[16] БШК парламенттик шайлоого чейин шайлоо аймактарынын чектерин аныктоого милдеттүү, бул иш 2025- жылдын 1- октябрына карата - мыйзамдуу мөөнөттө аяктаган. Жаңыдан белгиленген шайлоо аймактарындагы шайлоочулардын саны бир топ айырмаланат.[17] БШКнын маалыматы боюнча, ДИАУБ сунуштарына карабастан, шайлоо аймактарын түзүүдө улуту боюнча демографиялык маалыматтар эске алынган эмес.[18] БШК жана бир катар аймактык жана участкалык шайлоо комиссияларынын (АШКлар жана УШКлар) өкүлдөрү жаңы аймактадын чек аралары улуттук азчылыктардан чыккан талапкерлердин шайлоо мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтет деп айтышса, ДИАУБ ШБМдин башка маектештери айрым шайлоо аймактарынын өлчөмү жана конфигурациясы азчылыктын добуштарынын жалпы үлүшүн азайтышы мүмкүн экенин белгилешти.

V. ШАЙЛООНУ УЮШТУРУУ

Парламенттик шайлоо шайлоо комиссияларынын иерархиялык үч тепкичтүү системасы тарабынан өткөрүлөт, ага Шайлоо жана референдумдарды өткөрүү боюнча борбордук комиссиясы (БШК), 30 аймактык шайлоо комиссиясы жана 2500дөй участкалык шайлоо комиссиялары кирет.[19]

---

14 «Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө» 2025-жылдын 9-июнундагы № 113 Конституциялык Мыйзамы. 2021-жылдан бери шайлоо системасы Конституцияда аныкталган эмес.

15 Эгерде талап кылынган жыныстагы талапкерлер жок болсо, үчүнчү орунду ээлеген талапкердин мандаты ошол округ боюнча эң көп добуш алган карама-каршы жыныстагы талапкерге сакталат.

16 2002-жылдагы Венеция комиссиясынын Шайлоо маселелери боюнча алдыңкы тажрыйбалар кодексинин I.2.2.iv пунктуна ылайык четтөөлөр 10 пайыздан, ал эмижана өзгөчө жагдайларда 15 пайыздан ашпоого тийиш.

17 БШКнын 2025-жылдын 1-октябрындагы №88 токтому менен орточо 142 900 шайлоочу жашаган 30 аймак аныкталган. Эң кичинеси №9 (Өзгөн) орточо көрсөткүчтөн 14 пайызга төмөн, ал эми эң чоңу №5 (Араван) 15 пайызга жогору, бул мыйзам жол берилген 20 пайыздын чегинде.

18 "Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын *Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө" конституциялык Мыйзамга өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу" Конституциялык Мыйзамдын долбоору боюнча* ДИАУБ 2025-жылдагы укуктук корутундусун, Негизги сунуштаманы (D) жана 25-пунктту караңыз.

19 8-ноябрга карата БШК 34 өлкөдө 100 шайлоо участогун түзүү чечимин кабыл алды, анын ичинде Россия Федерациясында 40, Түркияда 8, Казакстанда 7, Америка Кошмо Штаттары менен Канадада 6дан, Корея Республикасында 4 шайлоо участкасы бар. Территориялык шайлоо комиссиялары (ТШК) шайлоо администрациясынын курамында калууда, бирок алар парламенттик шайлоодо иштебейт.

Парламент 12 мүчөдөн турган БШКнын жарымын президенттин сунушу менен, экинчи жарымын өзүнүн сунушу менен беш жылдык мөөнөткө дайындайт.[20] БШКнын төрагасы жана төраганын эки орун басары гана туруктуу иштешет. Азыркы БШК 2021- жылы шайланган.

БШК ар бир шайлоо аймагында парламенттик шайлоо өткөрүү үчүн ТШКнын мүчөлөрүнүн ичинен АШКларды түзөт.[21] АШКлар кеминде 12 мүчөдөн турат жана шайлоонун жыйынтыктары расмий жарыялангандан кийин таркатылат. АШКлар УШКларды саясий партиялар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан бирдей санда сунушталган талапкерлердин тизмесинен түзөт. УШКлардын саны катталган шайлоочулардын санына жараша болот.[22] Учурдагы УШКлар 2025- жылы түзүлгөн. Катталган талапкерлер шайлоо комиссияларына өз өкүлдөрүн дайындоого укуктуу.

БШКнын курамынан айырмаланып, аялдар ТШК жана УШКларда тиешелүүлүгүнө жараша[23] 58 жана 70,5 пайызды түзүшөт, БШКнын 11 мүчөсүнүн ичинде болсо 2 гана аял бар. Улуттук азчылык топтору же ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар шайлоону башкарууда мыйзам тарабынан кепилденген квотага ээ эмес. 2025- жылдын 3- октябрында түзүлгөндөн бери УШКлардын курамында 18 өзгөртүү болду.

Техникалык даярдыктар мөөнөтүнөн мурда шайлоо үчүн тездетилген мөөнөттө жүргүзүлүүдө. Бүгүнкү күндө БШК кезектеги жыйындарды өткөрүп, *анын ичинде* талапкерлерди каттоо, шайлоо администрациясынын курамына өзгөртүүлөрдү киргизүү, талапкерлердин өкүлдөрүн жана байкоочуларын аккредитациялоо, даттанууларды кароо боюнча чечимдерди кабыл алууда. БШК мүчөлөрү отурумдарга тике же онлайн катыша алышат; отурумдарга эл аралык байкоочулар жана талапкерлердин өкүлдөрү да алышат, алар түз ободо көрсөтүлүп турат. Күн тартиби, чечимдер жана комиссиянын иши боюнча маалыматтар БШКнын сайтында үзгүлтүксүз жарыяланып турат. ДИАУБ ШБМ жолуккан 30 УШКнын бардыгы толук кандуу иштеп, адекваттуу ресурстар менен камсыз болгон жана ушул убакка чейин өз милдеттерин белгиленген мөөнөттө аткарышкан. УШКнын сессиялары негизинен *кезексиз* чакырылат.

БШК төмөнкү деңгээлдеги комиссиялардын потенциалын жогорулатуу боюнча окутууларды өткөрөт. БШКнын шайлоочулар жана талапкерлер үчүн окутуу жана маалымат кампаниялары ар кандай темаларды камтыйт, анын ичинде жаңы шайлоо системасы, талапкерлердин укуктары жана шайлоочуларды каттоо темалары бар, иш-чаралар кыргыз жана орус тилдеринде өткөрүлөт, бирок башка азчылыктардын тилдеринде жок. Мыйзамдык негиз мүмкүнчүлүгү чектелген адамдардын катышуусун кеңейтүү боюнча чараларды, анын ичинде жеткиликтүү шайлоо участокторун картага түшүрүүнү, жеткиликтүүлүк стандарттарын, чоң шрифт/Брайл шрифтиндеги материалдарды, добуш берүү үчүн жайды тиешелүү жарыктандырууну, көчмө жана көмөктөлгөн добуш берүүнү карайт. ДИАУБ ШБМдин көпчүлүк маектештери шайлоо администрациясынын шайлоо процедураларын аткаруу мүмкүнчүлүгүнө ишенерин билдиришти.

---

[20] Учурда БШКнын курамы 11 мүчөдөн турат, анкени бир мүчө, шайлоо мыйзамына ылайык, өзүнүн талапкерлик статусуна байланыштуу отставкага кеткен. Президент дагы, парламент дагы өздөрү көрсөткөн талапкерлерди кызматтан алуу сунушун киргизе алат.

[21] БШК ТШКнын курамынан АШКнын мүчөлөрүн өзүнүн чечими боюнча дайындайт жана төрага менен катчынын шайлоодогу тажрыйбасын эске ала алат. Эгерде район бир ТШКнын курамына кирсе, АШКлар ошол ТШКнын учурдагы курамынан жана резервинен түзүлөт; эгерде район эки же андан көп ТШКны камтыса, АШКлар ТШКнын учурдагы курамынан гана түзүлөт.

[22] УШКлар 500гө чейин катталган шайлоочулар үчүн жетиден кем эмес мүчөдөн, жана 501-1200гө чейин шайлоочу болсо 9дан кем эмес жана 1200дөн ашык шайлоочу катталса, кеминде 11 мүчөдөн турат. 3000ге чейин шайлоочу үчүн өзүнчө шайлоо участогу түзүлүшү мүмкүн. Камактарда, кам көрүү мекемелеринде жана ооруканаларда атайын шайлоо участкалары түзүлөт. Ден соолугуна байланыштуу көйгөйлөрү бар шайлоочулар өздөрүнүн шайлоо округунда көчмө добуш берүүнү суранса болот.

[23] 12-сентябрда парламент президент тарабынан сунушталган БШКнын дагы эки аял мүчөсүнүн ыйгарым укуктарын мөөнөтүнөн мурда токтотуп, алардын ордуна эки эркекти киргизген. БШКнын жаңы мүчөлөрүнүн эки талапкерлиги тең президент тарабынан сунушталып, парламент тарабынан дайындалды.

VI. ДОБУШ БЕРҮҮНҮН ЖАҢЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Парламенттик шайлоо добуш берүүнүн көпчүлүк процедураларын бириктирген жана алдын ала жыйынтыктарды электрондук түрдө чыгарууга мүмкүндүк берген жаңы добуш берүү жабдууларын колдонуу менен өткөрүлөт.[24] Жаңы жабдуулар шайлоочулардын биометрикалык идентификациясын, анын ичинде беттин жана манжа изин сканерлөө менен өздүгүн тастыктоону, көп жолу добуш берүүнү болтурбоо үчүн катышууну каттоону; шайлоо бюллетендерин жана натыйжалардын таблицасын басып чыгарууну айкалыштырат. Электрондук түрдө түзүлгөн жыйынтыктар алдын ала болуп кызмат кылат, ал эми кол менен эсептөө милдеттүү бойдон калууда жана кол менен саналган жыйынтыктар гана юридикалык күчкө ээ болот.

Шайлоочунун идентификациясы манжа издерин биометрикалык текшерүү же бетти сканерлөө менен толукталган электрондук өздүгүн аныктоону камтыйт; идентификация өтсө, шайлоочунун идентификациялык талону басып чыгарылат. Шайлоо бюллетендери жеринде басып чыгарылат жана купуялуулукту сактоо менен толтурулгандан кийин сканерден өткөрүлөт. Шайлоо бюллетендеринин сканерлери туура эмес толтурулган шайлоо бюллетендерин автоматтык түрдө четке кагууга жана бузулган бюллетендерди сканердин башка бөлүмүнө бөлүүгө программаланган.[25] Добуш берүүдөн кийин алдын ала жыйынтыктарды жана сканерленген кагаз протоколдорду БШКга дароо берүү үчүн сканер интернетке туташтырылат.

Аралыктан добуш берүү өлкө боюнча биринчи жолу ишке ашырылат.[26] Шайлоочулар өздөрү катталган шайлоо аймагынан тышкары да каалаган шайлоо участогунда добуш берүүгө мүмкүнчүлүк алышат. Аралыктан добуш берүү учурунда шайлоочу борборлоштурулган жеке маалыматтары боюнча идентификацияланат жана шайлоочунун баштапкы шайлоо аймагынан келген талапкерлердин аттары бар бюллетень алат. Алыстан берилген бюллетендер шайлоочу катталган УШКда чыгарылат. Борбордук сервер менен же шайлоочу бекитилген шайлоо участогунда байланыш жок болсо, шайлоочу алыстан добуш берүү мүмкүнчүлүгүнөн ажыратылат. Бир нече добуш берүүнүн алдын алуу үчүн алыстан идентификациялоону бир гана жолу колдонсо болот.

Жабдууларды улуттук деңгээлде сыноолор 10, 20 жана 30- октябрда өткөрүлдү.[27] ДИАУБ ШБМ маектештеринин көпчүлүгү добуш берүүнүн жаңы технологияларын колдонууга оң баа беришти жана аралыктан добуш берүүнүн техникалык аспектилери ийгиликтүү сыноодон өткөндүгүн белгилешти. Ошентсе да, айрымдар добуш берүү үчүн жабдууларды сатып алуу процессинде ачык- айкындуулуктун жоктугу жана аралыктан добуш берүүнүн жол- жоболорун шайлоо күнү комплекстүү жөнгө салуунун жоктугуна тынчсызданууусун билдиришти, бул аралыктан добуш берүүнүн тактыгын жана адилеттигин кабыл алууну чектейт.[28]

---

24 Электрондук добуш берүү тутумун жеткирүү жана колдоо кызматтарын көрсөтүү боюнча келишим мамлекеттик тендерсиз эле чет элдик компания менен түзүлгөн.

25 Шайлоо бюллетендеринде уникалдуу QR коду бар, ал бузулган бюллетендерди машинанын жардамы менен алмаштырууну камсыз кылат. Эгерде шайлоо бюллетени сканерлөөдө жараксыз деп табылса, ал шайлоочуга билдирилбейт.

26 Алыстан добуш берүү 2024-жылы жергиликтүү кеңештерге шайлоолордо жана депутаттарды кошумча шайлоолордо сыналган.

27 ДИАУБ ШБМнын узак мөөнөттүү байкоочулары 30-октябрдагы жабдууларды жалпы улуттук тестирлөөгө байкоо салып, бир катар техникалык жана логистикалык көйгөйлөрдү, анын ичинде байланыш маселелери, өзгөчө алыскы аймактарда, электр энергиясын кыска мөөнөткө өчүрүүлөр болгонун жана майда техникалык мүчүлүштүктөр тез арада жоюлганын кабарлашты.

28 Аралыктан добуш берүү аркылуу шайлоонун натыйжаларын эсептөө, өткөрүү жана чыгаруу процедуралары жөнгө салынбаган бойдон калган.

VII. ШАЙЛООЧУЛАРДЫ КАТТОО

Шайлоо күнүнө карата 18 жашка толгон жарандар, жасаган кылмышынын оордугуна карабастан эркинен ажыратуу жазасын өтөп жаткандардан жана, эл аралык стандарттарга каршы келип, сот тарабынан аракетке жөндөмсүз деп табылгандардан тышкары, добуш берүүгө укуктуу.[29] 10-ноябрга карата шайлоочулардын тизмесине 4 миллион 297 миң 40 шайлоочу киргизилген, алардын 2 миллион 82 миң 263ү эркектер, 2 миллион 214 миң 777си аялдар.

Шайлоочуларды каттоо пассивдүү, туруктуу каттоого негизделген жана милдеттүү түрдө биометрикалык каттоону талап кылат.[30] Шайлоочулардын тизмелери шайлоочулардын даректерине жана шайлоо укугунун критерийлерине ылайык «Кызмат» Мамлекеттик каттоо агенттиги (МКА) тарабынан жүргүзүлүүчү Калктын бирдиктүү мамлекеттик реестринен түзүлөт. Шайлоочулардын тизмелери шайлоо мезгилинде күн сайын жаңыланып турат. Аскердик кызматта, медициналык жана дарылоо мекемелеринде болгондор үчүн шайлоочулардын өзүнчө тизмелери түзүлөт. Алдын ала тизмелер 8 жана 14- октябрга чейин онлайн режиминде жана УШКларда коомдук текшерүү үчүн жеткиликтүү болгон. Шайлоочулар 19- ноябрга чейин оңдоолорду талап кыла алышат. Шайлоочулардын акыркы тизмелери шайлоо күнүнө жети күн калганда түзүлөт. ДИАУБ ШБМ маектештеринин айтымында, биометрикалык маалыматты иштетүүчү жаңы системалардын коопсуздугу боюнча шайлоочулардын каттоо маалыматтар базасынын пландалган аудити шайлоодон кийинкиге жылдырылды.[31]

ДИАУБ ШБМ маектештеринин көбү жалпысынан шайлоочулардын тизмесинин тактыгына ишеним көрсөтүштү, бирок айрымдары добуш берүүдөн кийин шайлоо участкаларында добуш берген шайлоочулардын тизмелерин көрсөтүү боюнча сакталып калган УШКлар үчүн мыйзамдык милдетти сынга алышты.

VIII. ТАЛАПКЕРДИ КАТТОО

Шайлоо күнүнө карата 25 жаштан кем эмес, жогорку билими бар жана шайлоого чейин өлкөдө беш жылдан кем эмес туруктуу жашаган шайлоочулар талапкер боло алат.[32] Конституцияда ДИАУБ менен Венеция комиссиясынын сунуштарына карабастан, кош жарандыгы барларга мамлекеттик жана жарандык кызматтарды ээлөөгө тыюу салынган.[33] Мыйзам мамлекеттик жана

---

[29] ЕККУнун 1990-жылдагы Копенгаген Документинин 7.3-пунктунда катышуучу-мамлекеттер “бойго жеткен жарандарга жалпы жана бирдей шайлоо укугун кепилдейт”, ал эми 24-пунктунда укуктарды жана эркиндиктерди чектөө “мыйзамдын максатына катуу пропорционалдуу” болууга тийиш деп каралган. БУУнун Майыптыгы бар адамдардын укуктары жөнүндө конвенциясынын (МАУК) 29-беренесин жана МАУК 12-беренесине карата №1 Жалпы комментарийдин 48-пунктунда “адамдын чечим кабыл алуу жөндөмдүүлүгү майыптардын […] добуш берүү [жана] шайлануу укугун ишке ашыруудан четтетүү үчүн негиз боло албайт” деп айтылат.

[30] Биометрикалык каттоодон өтүү 16 жаштан жогорку бардык жарандар үчүн милдеттүү. БШКдан билдиришкендей, биометрикалык каттоодон өтпөгөн жарандардын саны 8 миңге чейин кыскарган.

[31] Аудит Улуттук коопсуздук боюнча мамлекеттик комитеттин алдындагы Киберкоопсуздук боюнча координациялык борбор менен Министрлер кабинетине караштуу Жеке маалыматтарды коргоо боюнча мамлекеттик агенттик тарабынан биргелешип өткөрүлөт.

[32] Мыйзам жумуш, окуу, кызматтык же ушул сыяктуу себептер менен жылына алты айга чейин жүйөлүү убактылуу иштебей калууга жол берет.

[33] ДИАУБ менен Венеция комиссиясынын 2020-жылдагы Кыргызстандын шайлоо мыйзамдарын бузгандыгы үчүн санкцияларга байланыштуу айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү боюнча боюнча биргелешкен корутундусунда «Кыргызстандын шайлоо мыйзамдарын бузгандыгы үчүн санкцияларды минималдаштыруу жана акырында кош жарандыгы бар жарандар үчүн мамлекеттик кызматтарды ээлөө боюнча чектөөлөрдү алып салуу» (32-пункт) сунушталган.

муниципалдык кызматкерлердин айрым категорияларын талапкер катары каттоодон өткөнгө чейин кызматтан кетүүгө милдеттендирет.[34]

Соңку мыйзамдык өзгөртүүлөр кыргыз тилин билүү боюнча талаптарды киргизип, соттуулугу бар, анын ичинде соттолгондугу жоюлуп, айрым айыптоо корутундусу жок жабылган кылмыш иштери болгон адамдардын талапкерлигине чектөөлөрдү кеңейтти. Мындан тышкары, кылмыштуу же куралдуу топтор менен байланышы үчүн профилактикалык реестрге киргизилген адамдардын да талапкер болууга укугу жок. Мурдагы дин кызматкерлерине да катышууга убактылуу тыюу салуу бар.

Талапкерлерди 30- октябрга чейин катталган саясий партиялар же алар өзүн- өзү көрсөтүү жолу менен көрсөтө алышат. Бир адам бир гана шайлоо аймагында атаандаша алат. Саясий партиялар ар бир шайлоо аймагында бирден талапкерди көрсөтө алат; саясий партиялар тарабынан көрсөтүлгөн талапкерлердин тизмесине бир жыныстагы талапкерлердин 70 пайызына чейинкиси кириши мүмкүн. Шайлоо мыйзамына 2025- жылда киргизилген түзөтүүлөрдө майыптардын, жаштардын жана улуттук азчылыктардын катышуусуна квота алынып салынган. Ар бир көрсөтүлгөн талапкер 3000 еврого барабар өлчөмдөгү кайтарымсыз шайлоо жыйымын төлөшү керек. [35] ДИАУБ ШБМдин бир нече маектештери, өзгөчө мөөнөтүнөн мурда шайлоодо каражат чогултуу үчүн чектелген убакытты эске алганда, бул жыйым саясий катышуу үчүн тоскоолдук болуп калышы мүмкүн экенин белгилешти. Партиялар жана талапкерлер шайлоо күнүнө 10 күндөн кечиктирбестен талапкерликтен чыгып кете алышат. [36] БШК арыздарды текшерет жана талапкерлерди каттайт, же болбосо жүйөлүү себептер боюнча баш тартат, мындай шартта арыз ээси сотко даттана алат.[37]

БШКга 589 каттоого арыз келип түшкөн, алардын 580 өзүн-өзү көрсөткөн талапкерлерден жана 9 *“Ынтымак”* саясий партиясынан көрсөтүлгөн талапкерлерден.[38] Алардын 65и шайлоого катышуудан баш тартып, 57син шайлоо жыйымын төлөбөгөндүгү же үгүт иштерине банк эсебин ачпагандыгы, талаптарга жооп бербегени үчүн (анын ичинде жашаган жери, соттолбогондугу, иштеген иши) же каттоо документтеринин толук эместиги боюнча каттоодон баш тартылган. БШК катталган 467 талапкерди камтыган акыркы тизмесин жарыялады, алардын 191и аялдар (41 пайыз), 13ү улуттук азчылыктардын өкүлдөрү (3 пайыз).[39] Катталган талапкерлердин саны райондор боюнча бир топ айырмаланат.[40]

---

[34] Саясий кызмат адамдары (депутаттарды кошпогондо), ошондой эле мамлекеттик жана муниципалдык ишканалардын жана аларга караштуу түзүмдөрдүн жетекчилери талапкер болуп көрсөтүлгөн учурдан тартып кызматтан кетүүгө тийиш.

[35] Алым 3000 эсептөө бирдигине (ЭБ), 1 ЭБ 100 сомго (болжол менен 1 евро) барабар. Мыйзам ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү талапкерлер үчүн төмөндөтүлгөн каттоо жыйымдарын карайт, төмөндөтүү майыптык даражасына жараша бааланат.

[36] “Шайлоо жөнүндө” мыйзамдын 46-беренесине ылайык, БШК шайлоо күнүнө чейин каалаган убакта жана шайланган талапкер шайлоо укугунан ажыраган же соттун акыркы чечими боюнча одоно мыйзам бузууга, анын ичинде шайлоочулардын добушун сатып алуу, административдик ресурсту кыянаттык менен пайдалануу, үгүт өнөктүгүн каржылоо эрежелерин бузууга жол бергендиги аныкталса, аны каттоодон чыгара алат.

[37] Каттоодон баш тартуу үчүн негиздер болуп документтеринин жоктугу, шайлоочулардын шайлоого катышуу укугуна карата талаптардын сакталбагандыгы, бирден ашык аймакта талапкерлигин көрсөтүү, шайлоо фондун түзбөө же шайлоо жыйымын төлөбөө, кош жарандуулук, уюшкан кылмыштуу топтун, кылмыштуу жамааттын, куралдуу топтун курамына катышкан адам катары реестрге катталышы кирет.

[38] *“Кырк ууз”* саясий партиясы кезексиз парламенттик шайлоого катышуудан баш тартты.

[39] 8-ноябрда БШК талапкерлерди каттоону жыйынтыктоочу резолюцияны жарыялабай туруп, аймактар боюнча бөлүштүрүлгөн талапкерлердин тизмесин жаңылык катары жарыялады. 8-ноябрда талапкерлер чүчү кулак кармашып, өздөрүнүн бюллетендеги орундарын аныкташты. 11-ноябрда катталган эки талапкер шайлоодон баш тартты.

[40] 10дон кем эмес талапкери бар 29 аймак бар, анын ичинде төртөөндө 20дан ашык талапкер бар. Талапкерлердин эң аз саны – 5 – 11-АШКда, ал эми эң көбү – 25 – 19- АШКда катталган.

IX. ШАЙЛОО ӨНӨКТҮГҮ

Шайлоо өнөктүгү 10- ноябрда башталып, 29- ноябрда саат 08:00дө аяктайт. Мыйзам жарандарга үгүт иштерине катышууга, маалымат алууга жана өз эркин билдирүүгө укук берет, ошол эле учурда талапкерлерге мамлекеттик маалымат каражаттарында башка атаандаштарды сындаганга тыюу салат.[41] Мамлекеттик жана жергиликтүү бийлик органдары талапкерлерге дебат же митинг сыяктуу үгүт иш-чараларын уюштурууга, коопсуздукту жана өтүүчү жайларга кирүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылууга көмөктөшүүгө жана үгүт материалдары үчүн бирдей орун бөлүп берүүгө милдеттүү.

Эрте үгүт жүргүзүүгө жол берилбейт жана БШК эрте үгүт, негизинен интернет аркылуу үгүт, иштерине байланыштуу делген көптөгөн иштерди карап чыкты. Мыйзам административдик ресурсту жана мамлекеттик кызматты кыянаттык менен пайдаланууга, добуш сатып алууга, ЖМКга чыгууда жеңилдик берүүгө жана жалган маалымат таратууга [42]тыюу салат. Шайлоого үч күн калганда жана добуш берүү күнү коомдук пикирди сурамжылоого тыюу салынат. Үгүт өнөктүгүн бузуулар эскертүүлөргө жана талапкерлерди каттоодон чыгарууга алып келиши мүмкүн. [43] Шайлоо администрациясы үгүт талаптарынын сакталышын камсыз кылуу үчүн жооп берет жана БШК бардык кызыкдар тараптардын үгүт эрежелерин сактоосун талдоо жана даттануулар боюнча иш алып баруу үчүн жумушчу топ түздү.[44] Президент парламенттик шайлоонун таза жана кынтыксыз өтүшүн талап кылып, шайлоо өнөктүгүн жеке көзөмөлгө алуу ниетин билдирди.[45]

ДИАУБ ШБМ маектештери шайлоо өнөктүгүндө жергиликтүү маселелерге басым жасалат деп күтүшөт. Талапкерлер үгүт иштеринин ар кандай ыкмаларын, анын ичинде имараттын ичинде чогулуштарды, үймө-үй кыдырууну, социалдык тармактар аркылуу үгүт иштерин жүргүзүүнү пландаштырууда. Талапкерлер ар кандай социалдык тармактарды, анын ичинде Инстаграм, Фэйсбук, ЮТюб жана билдирүү платформаларын көбүнчө үгүттүн негизги куралы катары колдонууну пландаштырууда. ДИАУБ ШБМ айрым өнөктүккө даярдыктарды байкады, ал эми ДИАУБ ШБМ маектештери БШКнын эрте үгүт жүргүзүүгө тыюу салган катуу чечмелөөсүнөн улам саясий активдүүлүк басаңдап калганын, расмий шайлоо өнөктүгү башталгандан кийин көбөйүшү күтүлгөнүн түшүндүрүштү.

---

[41] ДИАУБ ШБМ жок дегенде бир региондо (18-декабрь) БШК жетектеген шайлоочуларды окутууда талапкерлерге башка талапкерлердин программалары боюнча комментарий бербөөнү сунуштаганын байкаган.

[42] Мамлекеттик кызматкерлер, муниципалдык кызматкерлер жана жалпыга маалымдоо каражаттарынын кызматкерлери талапкер катары көрсөтүлгөндө кызматтык милдеттерин токтотушу керек, ал эми айрымдары шайлоого катышуу үчүн кызматтан кетиши керек. Мамлекеттик жана муниципалдык кызматчыларга, байкоочуларга үгүт жүргүзүүгө, үгүт материалдарын басып чыгарууга жана таратууга тыюу салынат. Талапкерлер жана алардын үй-бүлөлөрү кайрымдуулук иштерине катыша албайт. Диний темаларды, концерттерди, театрлаштырылган оюн-зоокторду жана спорттук иш-чараларды колдонууга тыюу салынат. Талапкердин кесиптик ишмердиги жөнүндө маалыматтарды далилдөө үгүт болуп саналбайт.

[43] Президент Жапаров 30-сентябрдагы элге кайрылуусунда өзгөчө жергиликтүү администрациялардын кызматкерлерин, мамлекеттик кызматкерлерди, мугалимдерди, дарыгерлерди шайлоо процессине кийлигишпөөгө чакырып, ар кандай кийлигишүү үчүн кызматтан четтетилип, катуу жоопкерчиликке тартылаарын эскертти. Президент "бул шайлоо биздин тарыхыбыздагы эң ачык-айкын жана адилеттүү шайлоо болуп калышы керек" деп белгиледи.

[44] Топ 14 мүчөдөн турат, анын ичинде БШКнын 4 мүчөсү, БШКнын кызматкерлери жана тышкы медиа эксперттери. Арыздар боюнча маалымат алуу үчүн Шайлоо талаш-тартыштарын чечүү бөлүмүн караңыз.

[45] Президент «бул шайлоолорго арбитр катары жеке байкоо жүргүзүүгө […] милдеттенди. Эгерде кайсы бир райондо адилетсиз иштер катталса, мен өзүм БШКнын ишине катышам же комиссия түзүп, ишенген адамдарымды ал жакка жөнөтөм" – деди ал.

X. ШАЙЛОО ӨНӨКТҮГҮН КАРЖЫЛОО

Шайлоо өнөктүгүн каржылоо биринчи кезекте БШКнын токтомдору жана жоболору менен толукталган Шайлоо мыйзамы менен жөнгө салынат.[46] Мыйзамга киргизилген соңку өзгөртүүлөр идентификацияланбаган төлөм системалары аркылуу кайрымдуулук кылууга тыюу салды, чыгаша лимитинен ашып кеткен талапкерлерди каттоодон алып салууну караштырды жана саясий партиялар тарабынан сунушталган талапкерлерге үгүт иштерин каржылоосун аларды көрсөткөн партиялардан көз карандысыз башкарууга мүмкүндүк берди, ошол эле учурда партиялардын ресурстарына жетүү мүмкүнчүлүгүн сактап калды. Түзөтүүлөр ошондой эле уруксат берилген чыгымдардын тизмесине социалдык түйүндөрдө жарнак жайгаштырууну камтыды.

Үгүт өнөктүгүн, каржылоо көлөмдөрү жана булактары боюнча чектөөлөрдү сактоо менен, талапкердин, саясий партиянын өз каражаттарынын жана жарандардын жана юридикалык жактардын ыктыярдуу акчалай кайрымдуулук каражаттарынын эсебинен жүргүзүлүшү мүмкүн.[47] Натуралдык түрдөгү кайрымдуулукка жол берилбейт. Бир талапкерге үгүт фондунун жалпы суммасы болжол менен 200 000 евро менен чектелет. Жарыяланган каржылык маалыматтарга ылайык, шайлоо өнөктүгүн каржылоонун негизги булактары болуп талапкерлердин жеке активдери, андан кийин жеке адамдардын кайрымдуулук каражаттары саналат.[48]

Катталган талапкерлер жана саясий партиялар ыйгарым укуктуу мамлекеттик эки банктын биринде атайын шайлоо алдындагы банктык эсеп ачууга тийиш.[49] ДИАУБ ШБМдин айрым маектештери QR коддору же электрондук капчыктар сыяктуу жөнөкөйлөштүрүлгөн онлайн кайрымдуулук инструменттеринин жоктугуна өкүнүп, мамлекеттик банктардын эксклюзивдүү колдонулушуна тынчсызданууусун билдиришти. БШК эки банктын маалымат базалары реалдуу убакыт режиминде маалымат алмашууну камсыз кылуу үчүн анын системасы менен байланышканын жана эки мамлекеттик банк өнөктүк эсептери үчүн колдонуучуга ыңгайлуу санарип интерфейстерин иштеп чыкканын түшүндүрдү.

Банктар БШКнын талабы боюнча жума сайын транзакциялар боюнча отчет берип турууга жана 24 сааттын ичинде маалыматтарды берүүгө милдеттүү. Талапкерлер жана саясий партиялар 2025-жылдын 22- ноябрына жана 7- декабрына чейин кайрымдуулук жана чыгашалар боюнча аралык жана жыйынтыктоочу отчетторду берип, 2025- жылдын 3- декабрына чейин эсептерин жабууга тийиш.[50] БШК кирешелер жана чыгашалар боюнча маалыматты, ошондой эле ар бир талапкердин жана ар бир саясий партиянын үгүт эсеби боюнча финансылык отчетту өзүнүн веб- сайтында

---

46 Буга БШКнын Регламенттери жана 2025-жылдын 15-августундагы № 56 жана 2025-жылдын 29-августундагы № 65 токтомдору кирет.

47 Талапкерлер үгүт фонддорун өз салымдарынан (болжол менен 100 000 евро менен чектелген), саясий партиянын каражаттарынан (эгер партия тарабынан сунушталса, болжол менен 10 000 еврого чейин) жана жеке жана юридикалык жактардын кайрымдуулуктарынан (болжол менен 5 000 евродон ашпаган) түзө алышат. Саясий партиялардын үгүт фонддору талапкерлердин жеке каражаттарын (болжол менен 150 000 еврого чейин); саясий партиялардын каражаттарын (болжол менен 1 миллион евродон ашпаган); жеке кайрымдуулук каражаттарын (болжол менен 2,000 EUR максималдуу) жана юридикалык жактардын кайрымдуулук каражаттарын (болжол менен 30 000 евро) камтышы мүмкүн. Анонимдүү жана чет элдик булактардан, дин кызматкерлеринен, казыяттан, аскерден, мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлерден жана мамлекетке карызы барлардан кайрымдуулук каражаттарын алууга тыюу салынат.

48 Талапкерлердин жеке каражаттары катталуу учурунда үгүт иштеринин жалпы каражаттарынын 79,2 пайызын, ал эми жеке кайрымдуулук каражаттары 19,7 пайызын түздү. Юридикалык жактардан каржылоо 1 пайызды, саясий партиялардан каржылоо 0,1 пайыздан төмөн болгон.

49 БШКнын №92 токтому менен мамлекеттик *“Элдик Банк”* жана *“Айыл Банк”* шайлоо алдындагы үгүт фонддорун тейлөө боюнча ыйгарым укуктуу банк мекемелери болуп аныкталган.

50 БШКнын № 65 жобосу отчеттуулуктун үлгүсүн белгилейт жана финансылык отчетторду жарыялоону камсыз кылат.

жарыялайт.[51] БШК шайлоо өнөктүгүн каржылоо эрежелеринин сакталышын көзөмөлдөйт, мыйзам бузуулар боюнча иш алып барат, үгүт учурундагы каржылык операцияларды жана отчетторду текшерет, текшерүүлөрдү жана аудиттерди жүргүзөт.[52] Мыйзам өнөктүк боюнча финансылык отчетторду жана шайлоодон кийин аудит жүргүзүүнү талап кылганы менен, аудиттин жол-жобосун аныктабайт же аудиттин жыйынтыктарын жарыялоону талап кылбайт, бул ДИАУБдун мурда берген сунушуна карама-каршы келет.

XI. ЖАЛПЫГА МААЛЫМДОО КАРАЖАТТАРЫ (ЖМК)

Медиа-пейзаж 2021- жылдан бери олуттуу өзгөрдү жана айрым көп түрдүүлүк сакталганы менен, ал тездик менен тарып баратат. Социалдык тармактар саясий маалыматтын негизги булагы болуп калды, андан кийин теле-берүүлөр. [53] 2022- жылы улутташтырылган Кыргызстандын Улуттук телерадиоберүү корпорациясы (УТРК) эң көп чагылдырууга жана көрүүчүлөргө ээ.[54] Акыркы жылдарда журналисттерди куугунтуктоо жана көз карандысыз маалымат каражаттарын жабуу болду жана ДИАУБ ШБМдин көптөгөн маектештери бул кеңири жайылган өзүн- өзү цензурага алып келди деген кооптонууну айтышты.[55]

Конституция сөз эркиндигин камсыздап, цензурага тыюу салганы менен, ДИАУБ менен Венеция комиссиясынын бул эркиндиктерди чектөө үчүн өтө кенен же бүдөмүк болгон негиздерди алып салуу боюнча мурунку сунушу аткарылган эмес.[56] 2025- жылы кабыл алынган “Жалпыга маалымдоо каражаттары жөнүндө” жаңы мыйзам онлайн медианы каттоону талап кылат, чет элдик менчикти 35 пайызга чейин чектейт жана баалаган эркин журналисттик ишмердүүлүктү жокко чыгарат, бул эл аралык укук коргоо уюмдары тарабынан чектөөчү чара катары каралат. 2025- жылы Административдик жоопкерчилик жөнүндө кодекске[57] жалаа жабуу, кемсинтүү жана

---

[51] 12-ноябрга карата БШК бардык катталган талапкерлер үчүн үгүт каражаттарынын консолидацияланган банк булактарынан алынган маалыматтарды жарыялады, алардын жалпы консолидацияланган кирешеси болжол менен 7,64 миллион еврону жана чыгашалары болжол менен 3,17 миллион еврону түздү. Каражаттар булагы, чыгаша категориясы жана шайлоо аймагы боюнча бөлүштүрүлгөн.

[52] БШКнын №56 жобосуна жана “Шайлоо жөнүндө” мыйзамдын 42-беренесине ылайык, БШКнын Текшерүү тобунун курамына БШКнын кызматкерлери, укук коргоо жана каржылык эксперттер жана башка мамлекеттик мекемелер кирген жети мүчөдөн кем эмеси кирет.

[53] 2023 жылдагы М-Вектордун Кыргызстандагы медиа керектөө жөнүндө отчетун караңыз. “Санариптик Кыргызстан 2025” баяндамасына ылайык, 2025-жылы интернеттин жайылуусу 88,5 пайызды түздү.

[54] 2022-жылы кабыл алынган “Улуттук телерадиоберүү корпорациясы жөнүндө” мыйзам менен мурдагы Коомдук телерадиоберүү корпорациясы (КТРК) мамлекеттик УТРКга айланды. УТРКнын башкы директорун президент дайындайт жана кызматтан бошотот. Эң акыркы кызматтан алуу жана дайындоо 2025-жылдын октябрында, шайлоо өнөктүгү маалында болгон.

[55] Адам укуктары боюнча Жогорку комиссарлыгынын Кыргызстандык журналисттерди “массалык баш аламандыкка чакырган” деген айып менен эркинен ажыратуу өкүмдөрү боюнча тынчсыздануу айтылган билдирүүсүн жана жазыктык куугунтуктун “тиешелүү укуктук процесс жана адилеттүү соттук териштирүүнүн көйгөйлөрү менен коштолгон” деп сындаган билдирүүсүн караңыз. 2025-жылдын сентябрында “*Клооптун” мурдагы эки медиа кызматкери* «массалык баш аламандыкка коомдук чакырык жасаган» деген айып менен беш жылга эркинен ажыратылган. 27-октябрда үч ЖМК (*Kloop.kg, Темиров Лайв* жана *Айт Айт Десе*) экстремисттик деп табылып, алардын Кыргызстандагы ишмердүүлүгүнө сот тарабынан тыюу салынган. 2025-жылдын июль айында көз карандысыз журналист жана активист Канышай Мамыркулова төрт жылга шарттуу кесилип, “Апрель ” *телеканалы* бийликти “деструктивдүү” жана “терс” чагылдырганы үчүн жабылган. Буга чейин журналист жана *Темиров Лайв каналынын негиздөөчүсү* Темиров мырза, *2022-жылы* Кыргызстандын жарандыгынан ажыратылган. 2024-жылдын январында *Темиров Лайвдын* он бир журналисти, Темировдун жубайы, *Айт Айт Десе медиасынын негиздөөчүсү* Махабат Тажибек менен кошо камакка алынган.

[56] Кыргыз Республикасынын Конституциясынын долбоору боюнча Венеция комиссиясынын жана ЕККУ/ДИАУБдун биргелешкен корутундусун караңыз.

[57] ЖМКлар жөнүндөгү жаңы мыйзамдын 19-беренени Кыргызстандагы сөз эркиндигине тийгизген таасири тууралуу Хьюман Райтс Вотчтун жана Сивил Райт Дефендер уюмдарынын тынчсыздануусун билдирген билдирүүлөрүн караңыз. Ошондой эле Европарламенттин P10_TA (2025)0171 резолюциясын караңыз, анда Евробиримдик менен Кыргыз Республикасы ортосундагы Өркүндөтүлгөн өнөктөштүк жана кызматташтык жөнүндө Макулдашууга байланыштуу “Массалык маалымат каражаттары жөнүндө талаштуу мыйзамдын акыркы жактырылышына катуу өкүнүч билдирилди”.

жалган маалымат таратуу үчүн айып пул салуу боюнча өзгөртүүлөр киргизилген. Маданият, маалымат, спорт жана жаштар саясаты министрлиги (ММСЖС) мамлекеттик маалыматтык саясатты ишке ашырат, телерадиокомпанияларга лицензия берет, ошондой эле телерадиоберүү каражаттарынын мыйзамдуу сакталышын көзөмөлдөйт жана соттун алдын ала чечимисиз мазмунду алып салуу же веб- сайттарды жабуу укугуна ээ.[58]

Шайлоо мыйзамы талапкерлерге жалпыга маалымдоо каражаттарынын бирдей мамиле жасоосун, объективдүү жана ишенимдүү маалымат берүүсүн талап кылат. Шайлоого байланыштуу жаңылыктар комментарийсиз, өзүнчө блокто берилиши керек. Жалпыга маалымдоо каражаттары талапкерлердин жана саясий партиялардын аброюна, ар-намысына, кадыр-баркына доо кетирген же каралоочу маалыматтарды жарыялоо үчүн жоопкерчилик тартат. Мыйзам шайлоо комиссияларынан бекер эфир убактысын же мейкиндикти чүчүкулак боюнча бөлүштүрүүнү талап кылат, бирок бөлүштүрүүнүн жол-жоболорун комплекстүү түрдө жөнгө салбаганы мыйзамды ишке ашырууга жооптуу ДИАУБ ШБМ маектештеринин айтымында баш аламандыктарды жаратты.[59] Акы төлөнүүчү жарнама талапкерлерге бирдей шарттарда көрсөтүлөт. Акы төлөнүүчү үгүт жарнактарын сунуштоо үчүн ЖМКлар БШКда аккредитациядан өтүшү керек; БШК маалымат каражаттарында үгүт иштеринин мыйзамдуулугун да көзөмөлдөйт.[60] Шайлоо комиссиялары 8- ноябрда талапкерлерге обо убактысын бөлүштүрүп, жеке баяндамаларга 5 мүнөттөн жана дебаттарга катышууга 25 мүнөттөн бөлүшкөн.

ДИАУБ ШБМ 4- ноябрдан баштап ММКга сапаттык мониторинг жүргүзүүнү, ал эми беш телеканалдын жана жети онлайн ЖМКнын сандык жана сапаттык мониторингин 10- ноябрда баштады.[61]

XII. ШАЙЛОО ТАЛАШТАРЫН ЧЕЧҮҮ

Шайлоо талаш-тартыштарын чечүү биринчи кезекте БШКнын токтомдору менен толукталган Шайлоо мыйзамы, ошондой эле жазыктык жана административдик жол- жоболор менен жөнгө салынат. Шайлоо органынын, мамлекеттик мекемелердин жана талапкерлердин чечимдерине аракеттерине же аракетсиздигине даттануу мүмкүн. Шайлоону уюштурууга карата даттануулар иерархиялык тартипте каралууга жана сот тартибинде териштирүүгө жатат. Бишкектин административдик соту БШКнын чечимдерин карайт, ал эми Жогорку сот кассациялык көзөмөл жүргүзөт. Бирок 2025- жылдын июнь айында “Шайлоо” мыйзамына киргизилген өзгөртүүлөр БШКнын айрым чечимдерин жана токтомдорун соттук кароодон алып салган. БШК менен сот органдары ал өзгөртүүлөр кайсы чечимдерди алып салганын ар-башкача чечмелеп жатышат. [62] Прокуратура жана укук коргоо органдары административдик жана жазыктык бузууларды кароого милдеттүү. Даттануулар жана апелляциялар, анын ичинде шайлоонун натыйжаларына тиешелүү арыздар мөөнөтүнөн мурда шайлоо учурунда тездетилген мөөнөттө жана шайлоо күнү токтоосуз

---

[58] Так эмес (жалган) маалыматтан коргоо жөнүндө 2021 жылкы мыйзамды караңыз. Мисалы, 2022-жылы *Azattyk.kg* жана *24.kg* сайттары жабылган.

[59] Телерадиокомпаниялар талапкерлерге убакыт бирдей бөлүштүрүлүшү үчүн жумуш күндөрү эң аз дегенде 30 мүнөттүк акысыз эфир убактысын камсыз кылышы керек. Бул эфирдик убакыттын кеминде жарымы дебаттарга арналышы керек. А4 форматындагы бир барак басма жана онлайн маалымат каражаттары аркылуу берилиши керек.

[60] 14-октябрда БШК шайлоо өнөктүгүнө катышуу үчүн 137 ЖМКны: 41 телеканалды жана 19 радиону, 37 басылма гезитти жана 40 онлайн медианы аккредитациялады.

[61] ДИАУБ ШБМ жалпы республикалык УТРК, *Ала Тоо 24, ЭлТР, 7-канал* жана *Регион ТВ* каналдарынын прайм-тайм берүүлөрүнө, ошондой эле *akipress.kg, azattyk.kg, Kaktus.Media, 24.kg, super.kg, kabar.kg жана sputnik.kg.*сайттарынын саясатка байланыштуу мазмунуна мониторинг жүргүзүүдө.

[62] БШК бул жобону бардык соттук каражаттар түгөнгөндөн кийин жаңы же жаңы ачылган далилдердин негизинде талапкерлерди каттоо боюнча БШКнын чечимдерин кошумча соттук кароону жокко чыгаруу катары чечмеледи. Сот бийлиги ушул негизде БШКнын бардык чечимдерин же токтомдорун кошумча соттук кароону жокко чыгаруу жөнүндө жобо деп чечмелейт.

түрдө берилиши жана каралышы керек. БШКга даттанууларды анын сайты аркылуу онлайн тапшырса болот, бирок соттук териштирүүнү баштоо үчүн онлайн система жок.

БШКнын онлайн даттануулар реестринин маалыматы боюнча, 12- ноябрга карата 49 эреже бузуу факты катталган, алардын көбү укук коргоо органдарынын отчетторунан жана БШКнын социалдык түйүндөрдөгү мониторингинен келип чыккан. Көпчүлүк иштер көрсөтүлгөн талапкерлердин жана жарандардын мыйзамсыз үгүт иштерине, анын ичинде мөөнөтүнөн мурда үгүт иштерин жүргүзүүгө, талапкерлердин аброюна шек келтирүүгө, административдик ресурсту кыянаттык менен пайдаланууга жана үгүт өнөктүгүнүн мыйзам бузууларына жана жалган маалыматтарды таратууга байланыштуу.[63] БШК 16 иш боюнча административдик айып салган.[64] БШКнын отурумунда даттануулар каралбайт жана санкция берилбеген иштер боюнча маалымат чектелет. Укук коргоо органдары 35 факты боюнча тергөөгө чейинки текшерүүлөрдүн жыйынтыгында кылмыштын курамы жок болгондуктан кылмыш ишин козгоодон баш тартышкан.

Бүгүнкү күндө Бишкек шаарынын административдик соту БШКнын талапкерлерди каттоодон баш тартуу чечимине каршы алты арызды карады; Сот арыз берүүчүнүн берүү мөөнөтүн өткөрүп жибергендигине байланыштуу иштердин бирин кыскартып, беш апелляцияны маңызы боюнча четке какты.

XIII. ЖАРАНДЫК ЖАНА ЭЛ АРАЛЫК БАЙКООЧУЛАР

Мыйзам жарандардын жана эл аралык байкоочулардын шайлоого байкоо жүргүзүүсүн камсыздайт. Шайлоо маселелери же адам укуктары боюнча мыйзамда белгиленген мандаты бар жарандык коом уюмдары (ЖКУ) шайлоого байкоо жүргүзүү үчүн аккредитация ала алышат. Ар бир уюм бир шайлоо комиссиясында үчкө чейин байкоочуну аккредиттей алат; бирок шайлоо участогунда бир эле учурда бир гана байкоочу боло алат. Жарандык байкоочуларды аккредитациялоону талап кылуунун мөөнөтү белгиленген эмес жана шайлоонун натыйжалары жарыялангандан кийин аккредитациянын күчү токтотулат. Шайлоо комиссиялары мыйзамды бузгандыгы үчүн байкоочунун аккредитациясын токтото алат. Талапкерлер да, саясий партиялар да өз өкүлдөрүн жана байкоочуларын жиберүүгө укуктуу.

ДИАУБ ШБМ маектештери, негизинен каржылоонун чектелүүсүнөн жана ички шайлоого байкоо жүргүзүүнү саясий ишмердүүлүк катары аныктаган жана чет өлкөлүк каржылоону алган ЖКУларды “чет элдик өкүл” катары каттоону талап кылган акыркы мыйзамдык өзгөртүүлөрдөн, ошондой эле байкоочулук иш- аракеттери үчүн өч алуу коркунучунан улам, бул шайлоого жарандардын байкоо жүргүзүүсүнүн максатка ылайыктуулугу жөнүндө кооптонууларын айтышты. 12- ноябрга карата БШК 297 эл аралык байкоочуну аккредитациялады, бир дагы жарандык байкоочу катталган жок.

XIV. ДИАУБ ШБМ ИШ-ЧАРАЛАРЫ

ДИАУБ ШБМ өз ишин 21- октябрда баштады. Анда Тышкы иштер, Ички иштер, Маданият, маалымат, спорт жана жаштар саясаты министрликтери, ошондой эле талапкерлер, ЖМКлар, жарандык коом уюмдары жана ЕККУга мүчө- мамлекеттердин өкүлдөрү менен жолугушту. Ал

---

63 БШКнын онлайн реестри даттанууларды кароонун баскычы, абалы, жыйынтыгы жана кабыл алынган чечимдер тууралуу жалпыга маалымат берет. 12-ноябрга карата катталган 49 иштин ичинен 4 арыз жарандар, байкоочулар же талапкерлер тарабынан, 22 иш укук коргоо органдары тарабынан, 22 иш БШКнын социалдык тармактарга мониторингинин негизинде келип чыккан.

64 Талапкерлердин, жарандардын же жалпыга маалымдоо каражаттарынын мыйзамсыз үгүт иштерин жүргүзгөндүгү үчүн 13, талапкерлердин аброюна шек келтирген же жалган маалымат тараткандыгы үчүн төрт айып салынды, бир иш боюнча үгүт иштеринин эрежелерин бузган басылмаларды алып салуу боюнча токтом кабыл алынды.

шайлоо процессине катышкан тиешелүү кызыкдар тараптар менен жумушчу байланыштарды түздү. Узак мөөнөттүү байкоочулар жергиликтүү деңгээлдеги маектештер менен 29- октябрда жайгаштырылгандан бери иштешти.

ЕККУнун Парламенттик ассамблеясы (ЕККУ ПА) жана Европа Кеңешинин Парламенттик Ассамблеясы (ЕКПА) 30- ноябрдагы шайлоо күнүнө байкоочу делегацияларды жиберүү ниетин билдирди. Клод Хааген мырза (Люксембург) ЕККУнун кыска мөөнөттүү байкоочулары үчүн атайын координатордун милдетин аткарат. Моника Зайкова (Түндүк Македония) ЕККУ ПА делегациясынын башчысынын милдетин аткарат. Георгиос Стаматис мырза (Греция) ЕКПАнын делегация башчысынын милдетин аткарат.

Бул отчеттун англисче версиясы гана расмий документ болуп саналат.
Расмий эмес котормосу кыргыз жана орус тилдеринде берилет.